

РОМАН АНДРІЙОВИЧ КАЛАРАШ,*Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0009-0005-8722-5273>,*e-mail: kalarasroman45@gmail.com***ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СУДОВУ ПОЛІТИКУ В КОНТЕКСТІ СУДОВОГО ПРАВА**

У статті розглянуто різноманітні аспекти розуміння судової політики, що є важливою складовою доктрини судового права, враховуючи аналіз судових процедур, формування суддівського корпусу, стратегічне планування судових дій, встановлення пріоритетів у правозастосовній практиці та забезпечення доступності й ефективності правосуддя. Проаналізовано генезу наукових підходів до розуміння судової політики в межах доктрини судового права через історичні етапи розвитку юридичної науки. Вона охоплює період від класичних теорій права до сучасних тенденцій трансформації судової системи, надаючи унікальний огляд еволюції цього ключового поняття у правовій науці. Досліджено еволюційний шлях розуміння судової політики через аналіз концепцій, теорій та методологій, що прослідковують зміну ролі судової влади в суспільстві та формування стратегій управління судовою системою. Розглянуто класичну правову школу, яка увиразнювала принципи справедливості та законності, подальший розвиток теорій судового активізму та юридичного реалізму, а також сучасні концепції, які враховують питання ефективності, прозорості та публічності судової діяльності в умовах правової демократії. Проаналізовано історичні документи та наукові праці різних періодів і цивілізацій для вивчення виникнення, становлення й розвитку судової політики в контексті єдиної комплексної доктрини судової влади. Визначено ключові аспекти та парадигми, які мали вирішальний вплив на формування сучасного розуміння судової політики. Обґрунтовано значення дослідження цієї тематики для розвитку правової науки та практики, особливо в контексті забезпечення справедливості та захисту прав людини. Окремлено перспективи подальшого розвитку судової політики з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства в ефективному правосудді. Аргументовано значення дослідження цієї тематики для розвитку правової науки та практики, насамперед у контексті забезпечення справедливості та захисту прав людини.

Ключові слова: *судова політика, судове право, правосуддя, судова система, судова влада.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. У сучасному світі, де правова система відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості, захисті прав та стабільності суспільства, питання судової політики стає все більш актуальним. Судова політика, що визначається як сукупність стратегій, принципів та підходів, котрі керують діяльністю судової системи, має значний вплив на ефективність правосуддя, рівність перед законом і дотримання прав людини.

Варто зауважити, що розуміння судової політики є складним та багатограним процесом, що відображає вплив різноманітних факторів, враховуючи історичні традиції, соціокультурний контекст, юридичні доктрини та політичні обставини. В умовах сучасного правового середовища розкриття генези наукових підходів до розуміння судової політики в межах доктрини судового права стає надзвичайно важливим. Таке дослідження дозволяє краще розуміти розвиток концепцій та теорій

у сфері судового права, а також їхній вплив на сучасну правову практику.

Актуальність цієї проблематики визначається необхідністю розкриття та аналізу еволюції концепцій, теорій та підходів, що виникли в межах розвитку судового права та є визначальними для сучасних уявлень про судову політику. Розуміння генези наукових підходів не лише сприятиме глибшому осмисленню сучасних тенденцій у розвитку судової системи, а й дозволить виявити можливості для подальшого її вдосконалення з метою забезпечення ефективного та справедливого правосуддя, а також захисту прав громадян.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. *Мета* дослідження полягає в аналізі еволюції наукових підходів до розуміння концепції судової політики в контексті розвитку доктрин судового права. *Завдання* включає вивчення основних теорій та концепцій, які визначають уявлення про судову політику в науковому

середовищі, а також аналіз їхнього впливу на практичну діяльність судових органів та формування судової системи.

МЕТОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що широко застосовуються в сучасній правовій науці, а саме: історичний аналіз (дослідження на основі історичного ретроспективного аналізу, що передбачає вивчення генези розуміння поняття «судова політика» в межах різних доктрин судового права протягом історичного періоду); критичний аналіз літератури (огляд літератури та наукових джерел для виявлення ключових теорій, концепцій та підходів, що визначають розуміння судової політики в контексті судового права); порівняльний аналіз (зіставлення наукових підходів розуміння судової політики, зокрема в межах різних доктрин судового права та національних юридичних систем); теоретичний аналіз (використання теоретичних підходів для розгляду судової політики як складного явища, що містить не лише правові, а й соціально-політичні аспекти); діалектичний системний підхід (з'ясування основних тенденцій розвитку доктрини судового права для визначення сучасних підходів розуміння судової політики). Таким чином, сукупність використаних методів наукового пізнання і становлять методологію цього дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Попри різноманіття підходів до визначення поняття «правова доктрина», в узагальненому вигляді під нею слід розуміти сукупність (систему) наукових знань про певне правове явище (Попов, 2016, с. 83). На думку професора С. І. Максимова (2013, с. 34), правова доктрина є феноменом, що максимально має поєднувати наукові розробки з практикою створення й застосування права, враховуючи при цьому як контекст правової культури, так і вплив основних чинників розвитку суспільства загалом. Таким чином, правова доктрина є фундаментальним елементом правової системи, що охоплює концептуальні ідеї, теорії та погляди щодо права в цілому та окремих його явищ.

Правова доктрина містить не лише теорії та концепції загального права, а й аналіз судового права, який є поглибленим дослідженням принципів, процедур, інститутів і практики судової діяльності. Такий аспект правової доктрини свідчить про формування й розвиток доктрини судового права, що відображає важливу складову правової науки та практики.

Судова політика як інтегральна складова доктрини судового права охоплює широкий

спектр аспектів, пов'язаних з організацією та функціонуванням судової системи в державі. Це включає аналіз судових процедур, формування суддівського корпусу, розробку судової стратегії, визначення пріоритетів у правозастосовній діяльності, а також встановлення механізмів забезпечення справедливості, доступності й ефективності правосуддя для всіх громадян. Таким чином, судова політика є не лише теоретичним конструктом, а й практичним інструментом, що визначає напрям розвитку судової системи та забезпечує її відповідність основним принципам і цілям правової держави.

Генеза наукових підходів до розуміння поняття «судова політика» в межах доктрини судового права прослідковується через історичні етапи розвитку юридичної науки, починаючи з класичних теорій права і до сучасних тенденцій трансформації судової системи.

Цей еволюційний шлях відзначається послідовним розвитком концепцій, теорій та методологій, які спрямовані на аналіз і тлумачення ролі судової влади в суспільстві та формування стратегій управління судовою системою. Зокрема, він включає період класичної правової школи, коли акцент робився на принципах справедливості та законності; подальший розвиток теорій судового активізму та юридичного реалізму, що визнавали важливість рольової функції судів у вирішенні суспільних проблем; сучасні концепції, які наголошують на питаннях ефективності, прозорості та публічності судової діяльності в умовах правової демократії. Такий поступовий розвиток дозволив уточнити та розширити розуміння судової політики, враховуючи сучасні виклики та потреби суспільства.

Генезу наукових підходів до розуміння поняття «судова політика» в межах доктрини судового права пропонується дослідити на основі сучасної посткласичної юридичної методології.

Посткласична теорія права визначає, що правова реальність формується через щоденні дії суб'єктів права. Кожна правова норма проявляється в конкретних діях цих суб'єктів. Виходячи з цього розуміння, судова політика розглядається як постійний процес конструювання судово-правової дійсності. Цю діяльність виконують різні суб'єкти з певними повноваженнями. Вона базується на розробленій і затвердженій державою програмі судового реформування, але її втілення здійснюють конкретні особи з відповідною правосвідомістю та ціннісними установами.

Перші вияви судової політики, що стосуються належного здійснення правосуддя, можна

відслідкувати у стародавніх ієрогліфічних написах на стінах гробниць візирів, де детально описані їхні судові повноваження та процедури. Ці написи належать до періоду правління фараонів династій Стародавнього Єгипту (XVII–XVI ст. до н. е.). Наприклад, у написі «Призначення візира» висловлюється ідея про необхідність справедливого та неупередженого суду: «Ти досягнеш успіху, виконуючи свою посаду, вчиняючи правосуддя. Твоє завдання – здійснювати правосуддя в рішеннях візира» (Бернюков та ін., 2009, с. 46–47). Тут візира називають «справедливим стражем істини». Із цього ж джерела відомо, що суд відбувався у спеціальній залі, де було окреме приміщення з рукописами всіх минулих судових рішень, що є першим в історії свідченням про збір і вивчення матеріалів судової практики.

Указ фараона Хоремхеба (XIV ст. до н. е.) відображає усвідомлення правлячих кіл Стародавнього Єгипту про важливість правосуддя для забезпечення стабільності суспільства. У цьому указі вперше встановлені такі вимоги до особистих якостей майбутніх суддів, як невелемовність, добродійність і вміння судити, та наголошується на забороні хабарництва й несправедливого суддівства. Судді повинні керуватися законами, які надавалися фараонами у вигляді збірників з витягами з найважливіших судових процесів і рішень (Бернюков та ін., 2009, с. 46–47). Цей указ ілюструє розвиток судової політики у Стародавньому Єгипті, де вперше сформульовано вимоги до суддів та встановлено принципи неупередженості й справедливості в суддівстві.

У часи, що деякі науковці умовно називають архаїчним періодом грецької (та європейської) історії, панувало уявлення про правосуддя як діяльність богів (звідси походять вислови «божественний суд», «божа кара»). В Європі перші цілісні теоретичні концепції правосуддя як цілеспрямованої поточної публічної діяльності і громадянського обов'язку з'явилися завдяки правничим розвідкам мислителів Стародавньої Греції класичного періоду. Це свідчить про перехід від уявлення про правосуддя як діяльність божественну до більш раціональної та цілеспрямованої концепції розуміння правосуддя як публічної діяльності спеціального судового органу, що стала під впливом розвитку правничої думки та формування послідовної судової політики.

На дуалізм божественного та світського в цій діяльності, її владний характер, уособлення нею суспільного розуміння справедливості та її побудову на цьому принципі звернув увагу у своїй праці «Законои» видатний давньог-

рецький філософ Платон (427–347 рр. до н. е.). Він зазначає, що метою правосуддя є не лише покарання, а й примирення сперечальників. Важливого значення Платон надає належній організації судової діяльності, наголошуючи, що суди повинні бути впорядковані належним чином, адже від цього залежить стабільність у державі. Він вважає, що призначення суддів є так само важливим, як і призначення правителів. Ці висновки Платона можна розглядати в контексті формування судової політики, яка забезпечує організацію та функціонування судової системи на основі принципів справедливості та владності, що сприяє підтримці правопорядку та стабільності в суспільстві.

У Новий час в Європі дослідження проблем здійснення правосуддя отримали подальший розвиток. У цьому контексті видатним прибічником ідеї незалежності судової влади та обмеження королівських повноважень був головний британський суддя, сер Едвард Коук (1552–1634), який віддавав перевагу ідеям Генрі де Брактона, авторитетного англійського правника XIII ст. Брактон висловив принцип: «*Quod rex non debet esse sub homine, sed sub Deo et lege*» (король повинен підкорятися не людям, а Богу і закону) (Nifterik, 2022). Ці погляди Коука свідчили про опозиційність судової влади до будь-яких спроб укріплення королівської влади (Себайн, Торсон, 1997, с. 403–404).

Подальші дослідження проблем правосуддя та розвитку нових підходів до розуміння судової політики були спричинені виникненням і розвитком однієї з найвпливовіших конституційних доктрин Нового часу й сучасності – теорії поділу влади. Французький правознавець Шарль Луї Монтеск'є (1689–1755) у своєму відомому трактаті «Про дух законів» визначає, що кожна держава має три види влади: законодавчу, виконавчу й судову, і для забезпечення політичної свободи людини потрібен їх поділ. Поєднання цих видів влади в одній особі або в одному відомстві призводить до втрати спокою, а це може спричинити порушення закону та загрозувати свободі. Із цих міркувань Монтеск'є зробив висновок, що всі три види влади повинні належати різним органам або посадовим особам (Krause, 2003).

Однак теорія Монтеск'є не обмежується цим висновком. З метою реального забезпечення політичної свободи він пропонує провести поділ влади серед різних верств суспільства. Так, функції судової влади він пропонує передати особам з народу, які мають обиратися на певний термін і скликатися в разі необхідності для створення суду. Судова влада, як зазначено у «Дусі законів», посідає центральне

місце в забезпеченні політичної свободи людини. Суд стає місцем прямого зіткнення державної влади, закону та індивіда й може слугувати запобіжником беззаконним діям держави, захисником громадянина від її сваволі. Водночас Монтеस्क'є наголошує на суворій відповідності прийнятих судових рішень законові (Терзі, Заставська, 2012). Ця концепція Монтеस्क'є спричинила значний вплив на формування та впровадження судової політики в усіх країнах світу, яка спрямована на забезпечення незалежності суддів та незалежності судової влади взагалі.

Ідеолог французької революції Жан-Поль Марат (1743–1793) у своєму «Проекті Декларації прав людини і громадянина з наступним планом справедливої, мудрої і вільної конституції» приділив велику увагу правосуддю в новій державі. Серед його засад він виокремлював такі: здійснення правосуддя виключно судами, призначеними представниками нації й тільки в ім'я суверена (народу); встановлення правосуддя у кримінальних і цивільних справах; значущість особистих і професійних якостей судді: освіченість, професіоналізм, неупередженість, непідкупність; публічність судового процесу; незалежність судової влади; визначення законодавчою владою обов'язків судів; висунення кандидатів у судді народом та їх обрання муніципалітетом від імені народу. Більшість запропонованих науковцем принципів є основою для формування та реалізації судової політики, спрямованої на забезпечення справедливості, прозорості та ефективності судової системи (Бернюков та ін., 2009, с. 52).

Французький соціолог Алексіс де Токвіль (1805–1859) у своїй визначальній роботі «Про демократію в Америці» провів дослідження судової влади у США та її впливу на політичний устрій американського суспільства. Він зауважив, що американський суддя у своїй діяльності схожий на суддів з інших країн, але водночас має величезну політичну силу. Це пояснюється тим, що американці наділили своїх суддів правом вирішувати справи, керуючись насамперед Конституцією, а вже потім законами. Такий підхід дозволяє суддям протистояти закону, який, на їхню думку, суперечить Конституції. Токвіль бачить небезпеку в такій владі, проте визнає, що це право суддів стає ефективним запобіжником протиправних дій з боку політичних структур.

Серед інших повноважень, які мають американські судді, Токвіль зазначає право карати представників виконавчої влади в разі порушення ними закону, відоме як адміністративна юстиція.

Токвіль звертає увагу на суд присяжних, розрізняючи його як юридичну установу, що відповідає за виконання правосуддя, і політичну установу, що втілює народовладдя. Його особливо цікавить політичний аспект, який він вважає ключовим. Суд присяжних, на його думку, є найбільш важливим для зміцнення республіканської форми правління, оскільки в ньому суддею є сам народ, що репрезентує суверенну владу. Токвіль наголошує на впливі суду присяжних на національний характер, підтримуючи його застосування не лише у кримінальних, а й у цивільних справах. Він вважає, що суд присяжних, особливо в цивільних справах, формує у громадян спосіб мислення, схожий на спосіб мислення суддів, і сприяє вихованню поваги до судових рішень у суспільстві.

Водночас Токвіль виокремлює декілька ключових соціальних рис суду присяжних, що відіграють важливу роль у формуванні та впровадженні судової політики в сучасному суспільстві. Він зауважує, що суд присяжних на практиці демонструє справедливість і вчить кожного нести відповідальність за свої дії, що є важливим аспектом політичної порядності. Крім того, суд присяжних протидіє індивідуальному егоїзму, що може завдати шкоди суспільству. Він також сприяє розвитку незалежного мислення та підвищенню загальних знань народу, роблячи його своєю школою, де кожен присяжний навчається користуватися своїми правами. Крім цього, суд присяжних є інструментом для поширення духу законності, який пронизує американську судову систему, впливаючи на всі верстви суспільства (Токвіль, 1999, с. 97, 223–226; Delalic, Olovčić, 2022, pp. 190–191).

Проблеми правосуддя як філософсько-правничого дискурсу й важливої соціальної функції ретельно досліджувалися німецькими філософами та правознавцями XVIII–XX століть, що також мало свій вплив на формування й впровадження судової політики держав.

Видатний філософ Іммануїл Кант (1724–1804) у своїй праці «Метафізичні основи вчення про право» визначає основну функцію суду як присудження кожному свого відповідно до закону. Він розглядає суд у практичному контексті як основний елемент логічного висновку, де рішення суду є завершальною частиною, яка виражає оцінку відповідності дійсності закону (Мінаков, 1998).

Філософія правосуддя зазнала подальшого розвитку у працях Фрідріха Гегеля (1770–1831), особливо в його «Філософії права». За його концепцією, суд є гарантом реалізації

прав громадян на здійснення правосуддя та отримання справедливого рішення. Гегель акцентує, що члени суспільства мають право виступати в суді та відповідати перед ним, а також отримувати вироки, винесені лише судом. Він наголошує на обов'язку визнавати владу суду, яка поширюється навіть на правителя. За Гегелем, судові рішення повинні визначатися законом і мати публічну форму, оскільки довіра громадян до судової системи є важливою складовою легітимації правосуддя. Для досягнення легітимності судових рішень Гегель вважає необхідним залучення суду присяжних, який він бачить як вияв самосвідомості громадян та інструмент легітимації судової влади. Цей підхід Гегель вважає навіть більш важливим за можливість кращого виконання права судовими органами та пропонує об'єднати судову систему в єдиний суд, де присяжні виносять вердикт, а професійні судді приймають рішення відповідно до закону (Бігун, 2008–2009, с. 165).

Впровадження суду присяжних допомагає досягти взаємозв'язку між легітимністю та легальністю як суддів, так і самого правосуддя. За теорією Гегеля, суддя не лише застосовує закони, він також є активним учасником, а його погляди, думки та характер впливають на процес розгляду справи. У рішенні суду, за словами філософа, є не лише правова сторона, а й думка, погляди судді, які значно впливають на результат. Таким чином, взаємодія судді із законом та його вплив на вирішення справ стали важливими складовими формування судової політики.

Представник соціологічної школи права, німецький учений Рудольф фон Єрінг (1818–1892) у своїй науковій праці «Мета у праві» описує правосуддя як зовнішню гарантію забезпеченості права, що має соціальне призначення. Він відрізняє судову владу від інших гілок державної влади через її внутрішню своєрідність мети, що полягає виключно в застосуванні права. Суддя виступає як уособлення живого закону. Він розглядає суддівську посаду як самообмеження державної влади щодо правової території суду і стверджує, що судді мають право шукати право за своїм переконанням, незалежно від державної влади, та надавати обов'язковості рішень, які вони приймають. Єрінг визначає три засоби, що забезпечують суддям можливість вільно виражати та захищати свої переконання, враховуючи незмінюваність, таємницю нарад і належне грошове утримання (Малишев, 2010, с. 35).

Важливу роль у формуванні та розвитку судової політики відіграє доктрина судового

конституційного контролю, яку розробив видатний австрійський правознавець Ганс Кельзен (1881–1971). Ідею саме судового конституційного захисту прав людини висували ще у XVIII–XIX століттях. Наприклад, французький політичний діяч Емануель-Жозеф Сійєс наприкінці XVIII ст. висловив думку про необхідність створення судового органу зі спеціальною функцією охорони та захисту конституції. У XIX ст. цю ідею підтримали німецькі юристи Роберт фон Моль та Рудольф фон Єрінг, а також французький державознавець Леон Дюгі. Проте лише Кельзен висунув на високому теоретичному рівні необхідність створення конституційного суду як окремого органу конституційної юстиції для судового захисту конституції у своїх працях «Загальне вчення про державу» та «Судова гарантія Конституції (конституційна юстиція)». Саме прийнята на основі проекту Кельзена Австрійська Конституція 1920 р. вперше в історії закріпила існування конституційної юстиції.

На думку Кельзена, конституційний суд є необхідним для вирішення конфліктів між вищими державними органами щодо їхньої компетенції й визнання виданих ними правових актів недійсними в разі їх невідповідності нормам конституції. Конституційний суд є чинником політичної стабільності, захисником демократичних принципів. Сутністю демократії є не всевладність більшості, а постійні домовленості між парламентською більшістю та меншістю. Сама загроза запиту до конституційного суду є достатнім інструментом, що не дозволяє більшості порушити неконституційним чином юридично захищені інтереси. Це дозволяє зрештою запобігти диктатурі більшості, яка є не менш загрозовою для суспільної згоди, ніж диктатура меншості (Cargoza, 2019). Фактично концепція Кельзена була сприйнята практикою європейського конституціоналізму. Водночас вона знайшла своє відображення в Конституції України, сформувавши разом з іншими класичними концепціями історико-теоретичний фундамент для впровадження у практику вітчизняного державотворення ідеї незалежної впливової судової влади.

Одна з найвідоміших юридичних теорій англо-американської правничої думки, відома як верховенство права, у своїй основі нерозривно пов'язана з формуванням судової політики. Цю концепцію вперше висунув англійський правознавець, професор Альберт Вен Дайсі (1835–1922) у своїй праці «Вступ до дослідження права конституції» (Abraham, 2021). Вона базується на таких концепціях: всі рівні

перед законом, підкорення кожного праву й юрисдикції звичайних судів та формування загальних принципів конституції через судові рішення. Для Дайсі судова діяльність є ключем до ефективності цієї концепції (Головатий, Козюбра, Сироїд, 2008).

Наприкінці XIX – на початку XX ст. американські юристи, зокрема О. Голмс, Б. Кардозо та К. Левелін, розробляють теорії соціологічної юриспруденції та правничого реалізму, що визнають і обґрунтовують роль судової політики у формуванні права.

Концепція Олівера Голмса (1841–1935) ґрунтується на тому, що конституційне право (конституція) є предметом суддівського судження й може бути підкріплене суддівським волевиявленням. І взагалі, як зазначає Голмс у своїй праці «Шлях права», під правом варто розуміти прогнози того, що насправді робитимуть суди, й нічого більш претензійного (Фейнберг, Коулмен, 2007, с. 174).

Бенджамін Кардозо (1870–1938) пропагує широкі повноваження американських суддів у тлумаченні конституції, застосовуючи її положення з урахуванням контексту та потреб суспільства. Судді формують конкретний зміст конституції, враховуючи вдосконалення соціального добробуту та об'єктивне сприйняття цього добробуту за стандартами суспільства. Таке творче тлумачення конституції не лише важлива складова суддівської роботи, а й її найвище досягнення.

Карл Левелін (1893–1962) визначає право таким, що фактично формується суддями, чиновниками та правоохоронцями в процесі його застосування. Він стверджує, що судові рішення є основою права. Кожен судовий випадок впливає на нове формування права, оскільки право постійно переглядається для забезпечення його відповідності суспільним потребам (Бернюков та ін., 2009, с. 59–60).

У другій половині XX ст. англо-американська юридична думка, хоча й ґрунтувалась на базових принципах загального права та прецеденту, внесла низку новаторських концепцій у сферу судової діяльності, що відіграли важливу роль у формуванні судової політики.

Найвпливовіший сучасний американський теоретик права Рональд Дворкін (1931–2013) у своїй концепції цілісності права вказує на активну роль суддів у винесенні правових рішень з урахуванням політичної моралі. Він відкидає дві традиційні концепції – конвенціоналізм і прагматизм – як такі, що неспроможні вирішити справи на цілісних правових засадах. Замість цього він пропонує власну програму – інтегральну, яка базується на уявленні про

право як цілісність, і враховує зв'язок права з політичною мораллю. Ця програма передбачає врахування судом імпліцитних принципів політичної моралі, що лежать в основі законодавчих приписів і судових рішень, у вирішенні конкретних справ. Суддя повинен розкрити соціальний ідеал у контексті сучасного соціуму, не лише визначити його на підставі рішень попередніх суддів (Дворкін, 2000; Zreik, 2019).

Інші впливові західні правознавці, такі як Дж. Ролз та Ф. Гаєк, також зробили свій вклад у розуміння судової політики.

Так, Джон Ролз (1921–2002) розглядає Верховний суд (який для пересічних американців уже більше двох століть є уособленням судової влади взагалі) як зразок громадського розсуду та інституційний механізм захисту найвищого закону, що відображає владу народу та є відмінним від звичайного законодавства (Ролз, 2000, с. 229).

На думку Фрідріха фон Гаєка (1899–1992), зусилля судді спрямовані на пристосування суспільства до змін, що спричиняють розвиток спонтанного порядку. Він підтримує концепцію судової правотворчості, але зазначає, що рішення судді мають бути раціональними, а не емоційними або вольовими, і єдиними незалежно від особистості судді (Хайек, 1999, с. 164).

Значним є також внесок у розуміння судової політики в межах доктрини судового права представників так званої інтегративної юриспруденції, передовсім К. Косіо та Дж. Гола.

Аргентинський філософ і юрист Карлос Косіо (1903–1984) у своїй праці «Право в суддівському праві» розвинув філософську концепцію суддівського розсуду, враховуючи ідеї І. Канта та інших філософів. Судді приймають рішення, враховуючи не лише закон і конкретні обставини справи, а й свої власні переживання, які базуються на численних об'єктивних та суб'єктивних факторах. Такі елементи, як правопорядок, безпека, справедливість тощо, визначають рішення суддів та їх підходи до правосуддя.

Згідно з поглядами американського філософа права Джерома Гола (1901–1992), викладеними в його науковій праці «Інтегративна юриспруденція», суддя не може обмежитися застосуванням вже наявної норми права до сучасної справи, оскільки правовий порядок постійно змінюється. За словами Гола, колишньої норми більше не існує. Таким чином, він вирішує вічну суперечку щодо того, чи судді знаходять право, чи створюють його на користь останнього, оскільки, на його думку, немає чого шукати, тому що право постійно еволюціонує (Бернюков та ін., 2009, с. 63).

Дослідження теоретичних аспектів судової політики є важливою складовою історії вітчизняної та російсько-імперської правознавчої думки. У працях філософів та правознавців XVIII–XX століть можемо знайти важливі вказівки щодо важливості належного здійснення правосуддя в соціальному розвитку. Вони акцентують увагу на необхідності вирішення суспільних конфліктів через справедливе правосуддя, а також на важливості легалізації та легітимації судової діяльності. Ці дослідження наголошують, що судова політика повинна ґрунтуватися на принципах професіоналізму та відповідності нормам права, щоб забезпечити ефективність та довіру до юстиції.

Так, Іван Посошков (1652–1726) у своїй праці «Книга про убогість і багатство» стверджує важливість справедливого суддівства для соціального та економічного розвитку країни. Він пропонує реформи у сфері правосуддя, зокрема впровадження прямого правосуддя та нових норм суддівської етики, щоб забезпечити незалежність, об'єктивність і прозорість у судових рішеннях (Бернюков та ін., 2009, с. 64).

Харківський козак Семен Климовський (XVIII–XIX ст.) у своєму творі «Про правосуддя начальних та бадьорість їхню» висловлює важливість справедливого суду та порівнює його з божественним, наголошуючи на необхідності об'єктивності та справедливості в суді (Шевчук, 2008, с. 158).

Перший у Російській імперії професор права, виходець з України, Семен Десницький (1740–1789) у своєму творі «Подання про заснування законодавчої, судової і карної влади в Російській імперії» розробив концепцію правосуддя, у якій наголошує на важливості відокремлення влади, незалежності суддів від монарха, кваліфікації суддів та прозорості судового процесу (Шевчук, 2008, с. 380).

У 1864 р. в Російській імперії відбулася судова реформа, яка впровадила значні зміни в систему судів та судові процедури. Ця реформа вважається однією з найважливіших буржуазних трансформацій того часу. Вона була закріплена через судові статuti, що регулювали створення судових установ, кримінальні та цивільні процедури, а також процеси вирішення справ мировими судьями. Ці зміни призвели до створення двох типів судів: судів загальної юстиції і судів мирової юстиції. Реформа також впровадила інститут присяжних засідателів і закріпила такі формальні принципи суддівської діяльності, як виборність, незалежність, рівність перед законом та прозорість судового процесу.

Ця реформа сприяла прогресу у правознавчій думці, особливо в розгляді принципів справедливості. Інтерес до гуманістичного підходу до сутності та значення судової діяльності зростає у працях правничих теоретиків XIX–XX століть.

Особливу зацікавленість у цьому аспекті становить праця державознавця і теоретика права Миколи Коркунова (1853–1904) «Російське державне право», у якій він розглядає суддівство як окрему гілку влади, що діє виокремлено від інших і має велике значення для забезпечення справедливості. Він стверджує, що судді повинні керуватися виключно правом, а не власними думками. Микола Коркунов детально класифікує суди за рівнем демократичності, звертаючи особливу увагу на відокремлення та захист судів від впливу інших гілок влади (Бернюков та ін., 2009, с. 66).

Відомий дослідник історії суддівства Михайло Філіппов (1828–1886) у своїй праці «Судова реформа в Росії: судоустрій» розглядає судову владу як засіб забезпечення стабільності та захисту прав громадян. Він наголошує, що незалежність суддів дозволяє їм висловлювати свої судження лише на підставі права, що забезпечує законність у судових рішеннях (Бернюков та ін., 2009, с. 67).

Прогресивні напрями судової реформи 1864 р. стали мішенню консервативних сил. Це призвело до контрреформ, таких як вилучення справ із підсудності суду присяжних та реакційні зміни 1889 р., які порушили основні принципи реформи. Мирова юстиція була припинена, а нова система судових органів формувалася за призначеними, а не обраними посадовцями. Такі зміни суттєво вплинули на судову політику царської росії (Миرونенко та ін., 1997, с. 41–42).

Наступним етапом у спробі розбудови самостійної судової системи та закріплення цивілізованих принципів судової політики є невтлені в життя конституційні акти України 1918–1920 рр. Серед них на особливу увагу заслуговують Конституція УНР, Закони про тимчасовий державний устрій України, що були ухвалені 29 квітня 1918 р. Гетьманом всієї України П. Скоропадським та отаманом Ради Міністрів М. Устимовичем, а також Проект Конституції УНР, розроблений українським громадсько-політичним і державним діячем, ученим-правознавцем, професором Отто Ейхельманом (1854–1943). Останній проект є визначним прикладом правничої думки, що докладно відображує концепцію поділу влади з урахуванням пріоритету народного суверенітету, незалежності судової влади та судового

конституційного контролю (Яневський, Крюков, 1992, с. 149–150).

На жаль, після цього багато з основних принципів правосуддя, що характеризують державу, поступово змінюються на більш консервативні або навіть відкидаються в радянському правовому середовищі. Це призводить до віддалення вітчизняної правничої думки і здебільшого до того, що доступ до неї ускладнюється або навіть забороняється через впроваджену судову політику.

Видатний правознавець, декан юридичного факультету, а згодом ректор Чернівецького університету Євген Ерліх (1862–1922) розвинув концепцію живого права, де основа права визначається суспільством, а не законодавством чи судовою практикою. Його теорія визначає два рівні права: первинні норми, що виникають у суспільстві, і вторинні норми, створені державою. Він виокремлює три фактори, що впливають на судові рішення: ціннісні судження, соціально-історичний контекст справи та особистість судді. Його концепція вільного суддівського правознаходження наголошує на необхідності інтуїтивного почуття справедливості у рішеннях (Бігун, 2005, с. 111–112).

Проблеми правосуддя також цікавили нашого співвітчизника, члена Всеукраїнської академії наук Станіслава Дністрянського (1870–1935). У своїй науковій праці «Загальна наука права і політики» він досліджував проблеми правосуддя та наголошував на важливості судової практики для ефективної правової системи. Він стверджував, що судові рішення, відомі як оріки, застосовуються лише до конкретних ситуацій і не можуть автоматично поширюватися на інші, навіть схожі ситуації. За його переконанням, судді повинні пріоритетно дотримуватися закону, але в разі відсутності відповідної законодавчої норми вони можуть використовувати норми інших суспільних зв'язків. Науковець також підтримував творчу функцію судді, яка дозволяє йому виходити за межі наявних правових норм суспільних зв'язків для забезпечення відповідності рішень цілям держави та праву (Шемшученко та ін., 2002, с. 405–407).

Водночас варто зауважити, що проблема розуміння поняття «судова політика» в межах доктрини судового права ставить перед собою завдання створення ефективної теоретичної моделі взаємодії внутрішньої правової системи України та міжнародно-правового європейського простору. Це вимагає урахування внутрішніх особливостей української правової системи, зокрема її етнокультурного контексту, у процесі їх взаємної інтеграції.

Об'єктивним фоном, на якому відбувається імплементація прецедентних рішень Європейського суду з прав людини у вітчизняну правову систему, є національна судова політика української держави. Після того, як Україна затвердила своє зобов'язання перед Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод¹, її наукова правнича громадськість стала активно працювати над розумінням поняття «судова політика» в межах судового права. Цей процес історичного розвитку вимагав значного часу й зусиль, враховуючи аналіз попереднього досвіду, дискусії, а також адаптацію міжнародних стандартів до внутрішнього законодавства. Такий шлях відображає складність і динаміку сучасної правової системи, де поняття «судова політика» набуває нових вимірів та важливості в контексті захисту прав людини.

Проблема стала надзвичайно актуальною з ухваленням Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»². Цей Закон встановлює нові стандарти для судової системи України, вимагаючи, щоб національні суди керувалися рішеннями Європейського суду з прав людини не лише у справах, що стосуються України, а й у справах, які виникають проти інших держав. Це серйозний виклик для судової системи, оскільки це означає, що суди повинні враховувати не лише внутрішні закони і практику, а й міжнародні стандарти і рішення щодо до інших країн.

Проблема полягає у взаємодії національної правової традиції України з європейським правом: чи вона стане частиною загальноєвропейської системи, чи залишиться своєрідною, чи виникне конфлікт. Основне питання – як адаптувати українську традицію до європейських стандартів і в який спосіб забезпечити гармонію між правовими системами.

¹ Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр> (дата звернення: 22.03.2024).

² Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 22.03.2024).

ВИСНОВКИ. Узагальнюючи вищевикладене, можна зауважити, що протягом історичного періоду від XVII–XVI ст. до н. е. і до наших днів можемо спостерігати послідовний розвиток наукових ідей, теорій та концепцій, що стосуються розуміння судової політики в межах доктрини судового права. Ці ідеї включають дослідження принципів, процедур, практики судової діяльності, ефективності правосуддя, судової влади, судової системи та суспільної користі від суддівської діяльності тощо. Важливим аспектом цього процесу є прогресивний розвиток самої концепції сутності правосуддя, починаючи з його функціонального характеру й закінчуючи організаційно-правовою відокремленістю цієї сфери від інших владних інститутів держави. Науково обґрун-

товані ідеї, концепції та доктрини, що розвивалися у працях видатних вітчизняних і зарубіжних мислителів та містилися в документальних джерелах різних історичних епох, спрямовані на вдосконалення законодавства про судову систему та судочинство, оптимізацію судової практики з метою забезпечення ефективного функціонування судової влади та здійснення правосуддя, а також будівництво правової держави та громадянського суспільства. Це лише підтверджує важливість формування та впровадження судової політики для суспільного прогресу й вирішення правових конфліктів, а також необхідність його легітимізації та здійснення на принципах професіоналізму й відповідності праву.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Антологія лібералізму: політико-правові вчення та верховенство права : збірник / відп. ред. С. Головатий ; упоряд.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд. Київ : Книги для бізнесу, 2008. 992 с.
2. Антологія української юридичної думки : у 6 т. / заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юрид. книга, 2002. Т. 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. 568 с.
3. Бігун В. С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис). *Проблеми філософії права*. 2005. Т. III, № 1–2. С. 105–126.
4. Бігун В. С. Поняття правосуддя до його здійснення (на прикладі філософії правосуддя Гегеля). *Проблеми філософії права*. 2008–2009. Т. VI–VII. С. 164–171.
5. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / пер. з англ. А. Фролкін. Київ : Основи, 2000. 519 с.
6. Максимов С. І. Правова доктрина: філософсько-правовий підхід. *Право України*. 2013. № 9. С. 34–54.
7. Малишев Б. Вчення Рудольфа фон Єрінга про мету в праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 82. С. 33–35.
8. Мироненко О. М., Римаренко Ю. І., Усенко І. Б., Чехович В. А. Українське державотворення: невitreбуваний потенціал : словник-довідник. Київ : Либідь, 1997. 561 с.
9. Мінаков М. А. Віра як здатність розуму: І. Кант про чисту віру розуму. *Мастеріум. Історико-філософські студії*. 1998. Вип. 1. С. 103–111.
10. Попов О. І. Правова доктрина та її застосуванням Верховним Судом України при перегляді судових рішень у цивільних справах. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 83–90.
11. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода та ін. ; відп. ред. В. С. Бігун. Київ, 2009. 316 с.
12. Ролз Дж. Політичний лібералізм / пер. з англ. О. Макровольського. Київ : Основи, 2000. 382 с.
13. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 838 с.
14. Терзі О. С., Заставська Л. Ю. Політико-правові погляди Ш. Монтеск'є. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 4. С. 110–113.
15. Токвіль де А. Про демократію в Америці / пер. з фр. Г. Філіпчук, М. Москаленко. Київ : Всесвіт, 1999. 590 с.
16. Фейнберг Дж., Коулмен Дж. Філософія права / пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 2007. 1256 с.
17. Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода: нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії : у 3 т. / пер. з англ. Н. Комарова. Київ : Сфера, 1999. Т. 1: Правила та порядок. 196 с.
18. Шевчук В. Україна: антологія пам'яток державотворення X–XX ст. : у 10 т. Київ : Основи, 2008. Т. IV: Спроби реанімації Козацької держави (XVIII ст.). 528 с.
19. Яневський Д. Б., Крюков В. І. Конституційні акти України. 1917–1920: невідомі конституції України. Київ : Філо. і соц. думка, 1992. 269 с.
20. Abraham J. Application of A. V. Dicey's rule's of law in India. *Journal of Legal Research and Juridical Sciences*. 2021. Vol. 1, Iss. 4. Pp. 230–238.
21. Carroza P. Kelsen and Contemporary Constitutionalism: the Continued Presence of Kelsenian Themes. *Universidad De Deusto*. 2019. Vol. 67, No. 1. Pp. 55–82. DOI: [https://doi.org/10.18543/ed-67\(1\)-2019pp55-82](https://doi.org/10.18543/ed-67(1)-2019pp55-82).

22. Delalic S., Olovčić A. Politics and War in Historical and Theoretical Perspective. With EU Case Study. *Anuario Español de Derecho Internacional*. 2022. Vol. 38. Pp. 161–214. DOI: <https://doi.org/10.15581/010.38.161-214>.

23. Krause Sh. History and the human soul in Montesquieu. *History of Political Thought*. 2003. Vol 24, No. 2. Pp. 235–261.

24. Nifeterik G. Coke's Prohibitions del Roy in a European perspective. *Comparative Legal History*. 2022. Vol. 10, Iss. 1. Pp. 33–51. DOI: <https://doi.org/10.1080/2049677X.2022.2063517>.

25. Zreik R. Ronald Dworkin and Duncan Kennedy: Two Views of Interpretation. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*. 2019. Vol. 32, Iss. 1. Pp. 195–234. DOI: <https://doi.org/10.1017/cjlj.2019.9>.

Надійшла до редакції: 27.03.2024

Прийнята до опублікування: 15.06.2024

REFERENCES

1. Abraham, J. (2021). Application of A. V. Dicey's rule's of law in India. *Journal of Legal Research and Juridical Sciences*, 1(4), 230–238.

2. Berniukov, A. M., Bihun, V. S., Loboda, Yu. P. et al. (2009). *Justice: philosophical and theoretical understanding* (V. S. Bihun, Ed.).

3. Bihun, V. S. (2005). Eugen Ehrlich: his life and legacy in the legal science (a contemporary scientific review). *Problems of the Philosophy of Law*, III(1–2), 105–126.

4. Bihun, V. S. (2008–2009). The concept of justice before its implementation (on the example of Hegel's philosophy of justice). *Problems of the Philosophy of Law*, VI–VII, 164–171.

5. Carroza, P. (2019). Kelsen and Contemporary Constitutionalism: the Continued Presence of Kelsenian Themes. *Universidad De Deusto*, 67(1), 55–82. [https://doi.org/10.18543/ed-67\(1\)-2019pp55-82](https://doi.org/10.18543/ed-67(1)-2019pp55-82).

6. Delalic, S., & Olovčić, A. (2022). Politics and War in Historical and Theoretical Perspective. With EU Case Study. *Anuario Español de Derecho Internacional*, 38, 161–214. <https://doi.org/10.15581/010.38.161-214>.

7. Dvorkin, R. (2000). *A serious view of rights* (A. Frolkin, Transl.). Osnovy.

8. Feinberg, J., & Coleman, J. (2007). *Philosophy of Law* (P. Tarashchuk, Transl.). Osnovy.

9. Hayek, F. A. (1999). *Law, Legislation and Liberty: A new statement of the liberal principles of justice and political economy* (P. Tarashchuk, Transl.) (Vol. 1). Sphere.

10. Holovaty, S., Koziubra, M., & Syroid, O. (2008). *Anthology of liberalism: political and legal teachings and the rule of law* (S. Holovaty, Ed.). Books for business.

11. Krause, Sh. (2023). History and the human soul in Montesquieu. *History of Political Thought*, 24(2), 235–261.

12. Maksymov, S. I. (2013). Legal doctrine: a philosophical and legal approach. *Law of Ukraine*, 9, 34–54.

13. Malyshev, B. (2010). Doctrine of Rudolf von Johring about the goal in law. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Legal Sciences*, 82, 33–35.

14. Minakov, M. A. (1998). Faith as an ability of the mind: I. Kant on the pure faith of the mind. *Magisterium. Historical and philosophical studies*, 1, 103–111.

15. Myronenko, O. M., Rymarenko, Yu. I., Usenko, I. B., & Chekhovych, V. A. (1997). *Ukrainian state-building: unclaimed potential*. Lybid.

16. Nifeterik, G. (2022). Coke's Prohibitions del Roy in a European perspective. *Comparative Legal History*, 10(1), 33–51. <https://doi.org/10.1080/2049677X.2022.2063517>.

17. Popov, O. I. (2016). Legal doctrine and its application by Supreme Court of Ukraine in the revision of judicial decisions in civil cases. *Problems of Legality*, 132, 83–90.

18. Rawls, J. (2000). *Political liberalism* (O. Makrovolskyi, Transl.). Osnovy.

19. Sabine, G. H., & Thorson, T. L. (1997). *A History of Political Theory*. Osnovy.

20. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.). (2002). *Anthology of Ukrainian Legal Thought* (Vol. 1). Legal book.

21. Shevchuk, V. (2008). *Ukraine: an anthology of state building monuments of the 10th – 20th centuries* (Vol. 4). Osnovy.

22. Terzi, O. S., & Zastavska, L. Yu. (2012). Political and legal views of Charles Montesquieu. *Science. Religion. Society*, 4, 110–113.

23. Tocqueville de, A. (1999). *Democracy in America* (H. Filipchuk, M. Moskalenko, Transl.). Universe.

24. Yanevskyi, D. B., & Kriukov, V. I. (1992). *Constitutional Acts of Ukraine. 1917–1920: Unknown Constitutions of Ukraine*. Philosophical and social thought.

25. Zreik, R. (2019). Ronald Dworkin and Duncan Kennedy: Two Views of Interpretation. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, 32(1), 195–234. <https://doi.org/10.1017/cjlj.2019.9>.

Received the editorial office: 27 March 2024

Accepted for publication: 15 June 2024

ROMAN ANDRIIOVYCH KALARASH,

Kharkiv National University of Internal Affairs;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8722-5273>,

e-mail: kalarasroman45@gmail.com

EVOLUTION OF VIEWS ON JUDICIAL POLICY IN THE CONTEXT OF JUDICIAL LAW

The article examines various aspects of understanding judicial policy, which is an important component of the judicial law doctrine, including analysis of court procedures, formation of the judiciary, strategic planning of court actions, setting priorities in law enforcement practice, and ensuring accessibility and efficiency of justice. It also analyses the genesis of scientific approaches to understanding judicial policy within the doctrine of judicial law through the historical stages of legal science development. It covers the period from classical legal theories to modern trends in the transformation of the judicial system, providing a unique overview of the evolution of this key concept in legal science. The evolutionary path of understanding judicial policy is explored through the analysis of concepts, theories and methodologies that trace the changing role of the judiciary in society and the formation of strategies for managing the judicial system. The classical school of law, which emphasised the principles of justice and legality, further development of theories of judicial activism and legal realism, as well as modern concepts which take into account the issues of efficiency, transparency and publicity of judicial activity in a legal democracy are considered. The historical documents and scientific works of different periods and civilisations are analysed to study the emergence, formation and development of judicial policy in the context of a single comprehensive doctrine of the judiciary. The research identifies the key aspects and paradigms which had a decisive impact on the formation of the modern understanding of judicial policy. The author substantiates the importance of studying this topic for the development of legal science and practice, especially in the context of ensuring justice and protection of human rights. The prospects for further development of judicial policy are outlined, taking into account the current challenges and needs of society for effective justice. The importance of researching this topic for the development of legal science and practice, especially in the context of ensuring justice and protection of human rights, is argued.

Key words: *judicial policy, judicial law, justice, judicial system, judicial power.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Калараш Р. А. Еволюція поглядів на судову політику в контексті судового права. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93). С. 44–54. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.04>.

Citation (APA): Kalarash, R. A. (2024). Evolution of views on judicial policy in the context of judicial law. *Law and Safety*, 2(93), 44–54. <https://doi.org/10.32631/pb.2024.2.04>.